MÜTEFEKKİR
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
AKSARAY UNIVERSITY JOURNAL of THE FACULTY of THEOLOGY
e-ISSN: 2148-8134 • cilt / volume: 13 • sayı / issue: 25 • Haziran / June 2026 • 323-345

Osmanlı Kadın Giyiminde Örtünme ve Örtünmeye Dayalı Dış Giyim Unsurları: Yaşmak, Peçe, Ferace ve Çarşaf

Arzu BOR KOCAMAN
Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Konya/Türkiye, arzubor@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-7668-562X,
doi: https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871150.

Araştırma Makalesi

Süreç
Geliş Tarihi: 25.01.2026
Kabul Tarihi: 16.04.2026
Yayın Tarihi: 16.06.2026

Hakem Değerlendirmesi:
Bu makale, en az iki dış hakem/çift taraflı kör hakem tarafından incelenmiştir.
Benzerlik taraması:
Bu makale iThenticate ile taranmış ve intihal içermediği teyit edilmiştir.
Etik Beyan:
Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.
Tarafsızlık:
Yazar, makale değerlendirme ve yayın sürecinin hiçbir aşamasına müdahil olmamış, hakemleme süreci bilimsel tarafsızlık ilkelerine sadık kalınarak tamamlanmıştır.
Finansman:
Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder.
Çıkar Çatışması:
Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.
Yazar Katkı Oranı:
Çalışma tek yazar tarafından yürütülmüştür.
Yapay Zekâ Beyanı:
Metnin dil ve anlatımının iyileştirilmesi amacıyla yapay zekâ tabanlı bir dil destek aracı (ChatGPT) kullanılmıştır. İçerik üretimi ve bilimsel değerlendirme yazara aittir.

Öz

Araştırma, Osmanlı dönemi kadın giyiminde örtünme ve dış giyim unsurlarını yaşmak, peçe, ferace ve çarşaf ekseninde ele almaktadır. Araştırmanın amacı, tarihsel süreç içerisinde örtünmenin aldığı biçimleri ve bu süreçte geçirdiği değişimi incelemektir. Araştırmanın önemi, Osmanlı kadın giyiminde örtünmeye dair literatürdeki parçalı yaklaşımlara karşı, yaşmak, peçe, ferace ve çarşafı kronolojik sırayla ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmesinde yatmaktadır. Bu kapsamda araştırmada, özellikle XVI. ve XIX. yüzyıllar arasındaki zaman dilimine odaklanılmış ve ağırlıklı olarak kent merkezlerinde görülen örtünme biçimleri ele alınmıştır. Nitel araştırma yöntemine dayalı yürütülen araştırmada veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Bu çerçevede yaşmak, peçe, ferace ve çarşaf gibi örtünme unsurları görsel ve yazılı kaynaklar üzerinden içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. İnceleme sürecinde, örtünme biçimlerinin tarihsel ve toplumsal bağlam içindeki kullanım pratikleri dikkate alınmıştır. Yaşmak, mahremiyet ile kamusal görünürlük arasında denge kuran bir örtünme unsuru olarak değerlendirilmiştir. Peçe, yüzün örtülmesini de kapsayan formu ile kamusal alandaki görünürlüğü daha sınırlı bir çerçevede tanımlayan örtünme unsuru olarak ele alınmıştır. Ferace ve çarşaf ise kadınların kamusal alandaki görünürlüğüyle ilişkili temel dış giyim unsurları olarak ele alınmış olup, tarihsel süreç içerisinde işlev ve anlamlarında değişimler yaşandığı görülmüştür. Sonuç olarak araştırma, Osmanlı dönemi kadın giyiminde örtünmeyi dinî referansların yanı sıra kamusal kullanım, toplumsal düzen ve Batı etkisiyle gelişen dönüşüm süreçleri bağlamında tarihsel bir olgu olarak değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Dönüşüm, Toplumsal Temsil, Kamusal Alan, Mahremiyet, Örtünme Biçimleri.

Atıf
Bor Kocaman, Arzu. "Osmanlı Kadın Giyiminde Örtünme ve Örtünmeye Dayalı Dış Giyim Unsurları: Yaşmak, Peçe, Ferace ve Çarşaf". m*ütefekkir 13*/25 (2026), 323-345 https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871150.

Bu eser Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International lisansı altında lisanslanmıştır.

Veiling and Veil-Based Outer Garments in Ottoman Women's Clothing: Yashmak, Face Veil, Ferace, and Çarşaf

Arzu BOR KOCAMAN
Assistant Professor, Selçuk University, Faculty of Architecture and Design, Konya/Türkiye, arzubor@gmail.com, https://orcid.org/0000-0002-7668-562X,
doi: https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871150.

Research Article

History
Received: 25.01.2026
Accepted: 16.04.2026
Published: 16.06.2026

Referee Assessment:
This article has been reviewed by at least two external reviewers/double-blind reviewers.
Plagiarism:
This article has been scanned with iThenticate and verified to be free of plagiarism.
Ethical Statement:
This study was prepared in accordance with scientific and ethical principles.
Impartiality:
The author has not been involved in any stage of the article evaluation and publication process; the peer review process has been completed in accordance with the principles of scientific impartiality.
Funding:
The author acknowledges that they received no external funding in support of this research.
Competing Interests:
The author declares that have no competing interests.
Author Contribution Ratio:
The study was conducted by a single author.
Artificial Intelligence Statement:
Artificial intelligence tools were not used To improve the language and expression of the text, an artificial intelligence-based language support tool (ChatGPT) was used. Content production and scientific evaluation are the author's own work.

Abstract

This study examines the elements of veiling and outer clothing in Ottoman-era women's attire, focusing on the yashmak, face veil, ferace (a public outer garment worn by Ottoman women), and çarşaf (a full-body outer covering). By adopting a chronological and holistic perspective, in contrast to the fragmented approaches in existing literature, this study aims to trace the historical transformations of veiling practices in Ottoman women's attire. In this context, the research focused specifically on the time period between the 16th and 19th centuries and examined the forms of veiling primarily observed in urban centers. The research was conducted using the qualitative research method; document analysis was employed as the data collection technique. Within this framework, elements of veiling such as yashmak, face veils, ferace, and çarşaf were examined through content analysis of visual and written sources. The review took into account the historical and social backgrounds of different veiling practices. The yashmak emerges as a veiling element that negotiates between privacy and public visibility. The face veil, by extending coverage to the face, further restricts visibility in public spaces. The ferace and çarşaf function as the primary outer garments associated with women's public presence, both of which underwent significant shifts in meaning and function over time. The study ultimately frames Ottoman women's veiling not merely as a religious practice but as a historical phenomenon shaped by public norms, social order, and Western cultural influence.

Keywords: Social Transformation, Social Representation, Public Space, Privacy, Ottoman Veiling.

Cite as
Bor Kocaman, Arzu. "Osmanlı Kadın Giyiminde Örtünme ve Örtünmeye Dayalı Dış Giyim Unsurları: Yaşmak, Peçe, Ferace ve Çarşaf". m*ütefekkir 13*/25 (2026), 323-345 https://doi.org/10.30523/mutefekkir.1871150.

Giriş

Giyinme ve örtünme konusu, estetik bir tercih ve ihtiyaç olmasının ötesine geçerek kimlik belirleyici, sosyo-ekonomik konumun görsel bir anlatısı olmuştur.[1] Bu bağlamda Osmanlı döneminde kadınların tek tip örtünme biçimi ve ölçüsü olmamıştır. Örtünme biçimleri zamana, mekâna, sınıfsal konumlara, kültürel değerlere göre değişkenlik göstermiştir.[2] Bu çeşitliliğin sebeplerinden biri, toplumda Müslümanlar kadar Rumlar, Ermeniler ve Levantenler gibi farklı etnik kökene ve dinî inanışa sahip insanların yaşamış olmasıdır. Bu çeşitliliğe rağmen farklı inanışa sahip milletler, kültürlerini koruyabilmenin yanı sıra hukuk ve geleneklerine bağlı kalabilmişlerdir.[3] Bu katmanlı yapı, kadın imgesinin minyatürlerden kıyafet albümlerine kadar uzanan sembolik temsillerinde açıkça görülmektedir. Söz konusu görsel materyaller, kadının toplumsal rolünü ve inancını görselleştirmesi açısından önemlidir.[4] Bu görseller ve yazılı metinler ışığında, Osmanlı döneminde kadınların toplumsal yaşamda kullandıkları giysiler ile baş ve yüz örtüleri "üste giyilenler" ve "başa giyilenler" olarak sınıflandırılmıştır.[5] Sınıflandırmaya göre yaşmak, peçe, ferace ve çarşaf birbiriyle ilişkili olmasına rağmen işlevleri, yüklendikleri sembolik anlamlar ve toplumsal karşılıkları bakımından birbirinden farklıdır. Bu farklılıklar, örtünme unsurlarının süreç içerisindeki kullanım biçimlerinde izlenebilmektedir. Yaşmak, uzun bir süre yüzü örtmek amacıyla geleneksel biçimde kullanılmış; ancak II. Meşrutiyet yıllarında (1908-1918) biçimsel değişimler geçirmesinin ardından yüzün daha fazla görünmesine izin veren kullanımlar tercih edilmiştir.[6] Peçe ise yerli ve yabancı kaynaklarda hem mahremiyetin bir göstergesi olarak betimlenmiş hem de modernleşme tartışmaları çerçevesinde farklı değerlendirmelere konu olmuştur.[7] Bu tartışmalar basına da yansımış; Batılı gözlemci ve yazarların bir kısmı peçeyi kadınların sosyo-kültürel hayattaki konumuyla ilişkilendirerek eleştirel değerlendirmelerde bulunmuş ve kaldırılmasına yönelik görüşler ileri sürmüştür.[8] Feracenin ise XVI. yüzyıldan XIX. yüzyılın sonlarına kadar uzun bir dönem kadınların temel dış giysi çeşidi olarak kullanıldığı, sonrasında Batı etkisi ve toplumsal dönüşümün etkisiyle yerini çarşafa bıraktığı belirtilmektedir.[9] Bu süreçte çarşaf, yenileşme yanlısı çevreler ile geleneksel çizgiyi korumayı savunan çevreler arasında farklı değerlendirmelere konu olmuştur.[10] Bu durum, söz konusu pratiklerin hem biçimsel hem de tarihî ve toplumsal açıdan değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu gereklilik doğrultusunda araştırmanın temel sorusu, "Osmanlı dönemi kadın giyiminde örtünme ve örtünmeye dayalı dış giyim unsurları hangi tarihsel ve sosyo-kültürel koşullar içinde şekillenmiştir ve toplumsal değişim sürecinde nasıl bir dönüşüm geçirmiştir?" şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın amacı ise, yaşmak, peçe, ferace ve çarşafı tarihsel süreç içerisinde tekil birer örtünme unsuru olarak ele almak yerine, toplumla birlikte şekil alan yapısını ve dönemin dönüşen dinamikleriyle geçirdiği değişimi incelemektir.

---

1 Necdet Aysal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10/22 (2011), 3.

2 Nuran Öztürk, "XV. Yüzyılda Osmanlı Döneminde Kadın", *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi* 13/49 (2021), 327.

3 Burcu Başaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Arada Yaşama Kültürüne Bağlı Olarak Gelişen Müslüman ve Gayrimüslim Kıyafetleri", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 14/36 (2021), 1369.

4 Elif Kaya, Bayrak, "Ömer Faruk Atabek Minyatürlerinde Kadın İmgesine", *The Journal* 12/67 (2019), 437.

5 Havva Bozkurt, "Türk Edebiyatı Romanlarında Çarşaf Unsurunun Tematik Sınıflandırılması", *TUDOK 2010 Bildirileri*, 2010, 970.

6 Mine Topçu, *II. Meşrutiyet Döneminde Tesettür Tartışmaları (1908–1918)* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 59.

7 Betül İpşirli Argıt, "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam", *Büyük İstanbul Tarihi: Giyim-Kuşam, Merasim, Eğlence* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınlar, 2015), 241.

8 Hande Konca, *İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Basında Kadının Örtünme Sorunu* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 147.

9 Aysal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri", 15.

10 Namık Sinan Turan, "Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar", *Kadın Araştırmaları Dergisi* 1/12 (2013), 78.

Materyal ve Metot

Araştırma, Osmanlı dönemi kadın giyiminde yaşmak, peçe, ferace ve çarşafın kullanım biçimlerini, kamusal kullanım alanlarını ve tarihsel süreçlerini ele alan nitel bir inceleme sunmaktadır. Araştırmanın materyalini, örtünme biçimlerini toplumsal bağlamlarıyla birlikte değerlendirmeye imkân sağlayan döneme ait yazılı ve görsel materyaller oluşturmaktadır. Bu kapsamda Antoine-Ignace *Melling'in Voyages pittoresques de Constantinople* adlı gravür albümü, Hünernâme gibi minyatürlü el yazması eserler ile kurumsal dijital arşivlerde yer alan özgün fotoğraf ve gravürler incelenmiştir. Bunun yanı sıra kıyafetnâmeler, seyahatnâmeler, fetvalar, fermanlar ve dönemin sosyal yaşamını anlatan tarihsel metinler yazılı kaynaklar olarak kullanılmış; kıyafet albümleri, minyatürler ve fotoğraflar ise konuya ilişkin yayımlanmış bilimsel çalışmalar ve derlemeler aracılığıyla değerlendirilmiştir. Araştırma kapsamında çok sayıda yazılı ve görsel kaynağa ulaşılmış olmakla birlikte, görsel kaynaklar arasından örtünme biçimlerini açık biçimde yansıtan, dönemsel temsiliyeti güçlü ve karşılaştırmalı analize imkân veren örnekler seçilerek inceleme sınırlandırılmıştır. Verilerin analizinde tarihsel, karşılaştırmalı ve tematik analiz yöntemleri kullanılmıştır. Yaşmak, peçe, ferace ve çarşaf; biçimsel özellikleri, işlevleri ve kullanıldıkları dönemler bakımından kronolojik sırayla incelenmiştir. Araştırma, Osmanlı İmparatorluğu'nun XVI. ve XIX. yüzyılları arasında kalan dönemdeki kullanım şekilleriyle sınırlandırılmıştır. Bu çerçevede örtünme biçimleri; toplumsal statü, mahremiyet anlayışı, kamusal kullanım ve dönemsel değişimlerle olan ilişkileri ekseninde karşılaştırılmıştır. İnceleme, çoğunlukla kent merkezlerinde görülen örtünme biçimlerini ön plana çıkartırken, bölgesel örnekler de genel anlatımı destekleyici biçimde ele alınmıştır.

1.Osmanlı Kadın Giyiminde Örtünmenin Kamusal Alandaki Görünürlüğü (XVI–XIX. Yüzyıllar)

Osmanlı dönemi kadın giyiminde her bir örtünme ve örtünmeye dayalı dış giyim unsurları olan yaşmak, peçe, ferace ve çarşaf; biçimsel özellikleri, yasak ve düzenlemelerden etkilenme şekilleri ve kamusal alandaki işlevleri dikkate alınarak tarihsel gelişim sırasına göre incelenmiştir. Buna göre, XVI. yüzyılda örnekleri görülen yaşmak ilk sırada incelenmiştir. Yaşmaktan hemen sonra yaygınlaşan, yüzü örtme işlevini daha belirgin ve kapsamlı biçimde üstlenen peçe ise ikinci sırada yer almaktadır. XVII-XIX. yüzyıllar boyunca kadınların kamusal alandaki temel örtünme ve dış giyim çeşidi olarak kullandıkları ferace uzun bir dönem kullanım alanı bulmuştur. Son olarak XIX. yüzyıl ortalarından itibaren feracenin yerini alan çarşaf ele alınmıştır.

1.1.Yaşmak

Yaşmak, Osmanlı kadın giyiminde kadınların sokakta ferace ile birlikte kullandıkları, gözleri açıkta bırakan ince yüz örtüsüdür.[11] Koçu ve Tezcan da yaşmağı, "İslam kadınlarının sokakta ferace giydikleri vakit yüzlerine tuttukları ince beyaz tülbentten örtü" olarak tanımlamakta; bu örtünün, biri yukarıdan diğeri aşağıdan gelerek göz hizasında bir aralık bırakan iki parçadan oluştuğunu belirtmektedir.[12] Bu iki parçalı yapı sayesinde yaşmak, yüzü tamamen kapatmadan yalnızca göz hizasında bir açıklık bırakarak kadının çevresini görebilmesini mümkün kılmıştır. Bu yönüyle yaşmak, başörtüsünden biçimsel ve işlevsel özellikleri bakımından ayrılmaktadır. Nitekim Yıldız, klasik fıkıh tanımlarına atıfla başörtüsünü kadının boynunu ve saç bitiminden başlayarak saçını örten, yüzün yalnızca yuvarlaklığını açıkta bırakan bir örtü olarak tanımlamakta ve bu yönüyle yüzü örten yaşmaktan ayırmaktadır.[13]

11 Ceren Vezioğlu, *İnsan Yaşamında Başörtüsü ve Şalın Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 63.
12 Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü* (Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969), 241.
13 Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2016), 118.

Görsel 1: İstanbullu Kadın. Abdullah Fréres, 1880.[14]

Biçimsel ve işlevsel özellikleriyle yaşmak, Osmanlı toplumunda kadınların kamusal alanda görünürlüğünü belirleyen ve kullanımı yaygınlaşmış temel örtünme unsurlarından biri olmuştur. Literatürde, toplumsal sınıf farkı gözetilmeksizin kadınların yaşmaksız sokağa çıkmadığı belirtilmekte; bu durum yaşmağın kamusal alandaki yaygın ve teamül hâline gelmiş kullanımına işaret etmektedir.[15]

Görsel 2: Hünernâme'de İbrahim Paşa Sarayı Önünde Yaşmaklı Kadın Figürleri.[16]

XVI. yüzyılın başlarından itibaren seyyah gözlemlerinde Osmanlı kentlerinde kadınların dış giyimine dair betimlemelere sıklıkla rastlandığı; Evliya Çelebi'nin gezip gördüğü büyük kentlerde kadınların sokağa çıkarken kullandıkları yaşmakların kumaş türlerine kadar aktardığı görülmektedir.[17]

Görsel 3: Yaşmaklı Kadınlar.[18]

14 Duygu Kocabaş Atılgan, "Batılılaşma Döneminden Cumhuriyet'e Osmanlı Kadın Giyim Kuşamında Yasaklar", *Turkish Journal of Fashion Design and Management* 6/2 (2024), 102.

15 Safiye Kıranlar, "Değişen Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme: İşgal İstanbul'unda Tesettür", *Akademik İncelemeler Dergisi* 2/1 (2007), 314.

16 *Hünernâme* (Hazine 1524 2 cilt: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi), vr. 250a.

17 Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Orta Çağ'dan Yirminci Yüzyıla* (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005), 187.

18 Ökkeş Hakan Çetin, "On Dokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Kıyafet Albümü", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 87 (2018), 211.

XVI. yüzyıl tarih yazmaları ve minyatürlerde de Osmanlı kadınının başını örten beyaz örtü, yüzünün bir kısmını kapatan yaşmak ya da tüm yüzü örten peçe ile betimlendiği ifade edilmektedir.[19] Bu betimlemeler, Osmanlı toplumunda örtünmeye dair genel bir çerçeve sunmakla birlikte, yaşmağın gündelik kullanımında bağlanış biçimi ve görünürlüğü açısından farklı uygulamaların ortaya çıktığını da göstermektedir. Bu doğrultuda yaşmağın kullanım biçimlerinde dönemsel ve bölgesel farklılıklar da görülmektedir.

Görsel 4: Feraceli Kadın, İstanbul, 1891-1910, Pastel, Sevgi-Doğan Gönül Koleksiyonu.[20]

Bu farklı betimlemeler, yaşmağın yalnızca tek tip bir örtünme unsuru olmadığını; bağlanış biçimi, kullanım şekli ve diğer tamamlayıcı unsurlarla birlikte ele alındığında örtünmeye yüklenen işlevin ve toplumsal yorumların değiştiğini göstermektedir. Gahramanlı'ya göre yaşmak, alt parça ve üst parçanın bağlanış biçimine göre "kapalı yaşmak" ve "açık yaşmak" olmak üzere iki farklı şekilde kullanılmakta; bu bağlanış biçimi yüzün ne ölçüde görüneceğini belirlemektedir.[21] Pardoe, İstanbul'da yaşmağın çoğu zaman feracenin altında kaldığını, Bursa'da ise feracenin üzerine sarkıtıldığını belirtmektedir. Yaşmağın hotoz[22] ile birlikte kullanıldığı da gözlemler arasında yer almaktadır.[23]

XVII. yüzyılda yaşmağın moda hâline geldiği ve bu dönemde yaşmaklı kadın tasvirlerinin dönemin giyim anlayışını yansıttığı ifade edilmektedir.[24] Bu süreçte özellikle saray ve üst tabaka kadınları arasında yaşmağın daha belirgin bir kullanım kazandığı; varlıklı kadınlar tarafından kolalanarak kullanıldığı ve süsleme unsurlarının öne çıktığı belirtilmektedir.[25] XVIII. yüzyılda ise

19 Zülfiye Koçak, "Manastır'da Kadın Giyim-Kuşam Kültürü (1700–1730)", *XIX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), 965.

20 Osman (Ed.) Öndeş - Erol (Ed.) Makzume, *Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro: Pittore della Corte Ottomana / Ottoman Court Painter*. (İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2003), 18.

21 Nergiz Gahramanlı, "Servet-i Fünûn Romanlarında Devrin Moda Olgusunun Kadın Kıyafetine Etkisi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/23 (2012), 239.

22 "Hotoz, saçın, alın perçemleri ve kulakların önünde bırakılan tutamlar dışında kalan kısmını örten; ön kısmı yüksek, tepesi açık ya da kapalı olabilen; mücevher, nakış veya tüylerle süslenmiş bir başlıktır." Bk. Başak Boğday Sayğılı - Banu Yıldız Artaç, "Women's Headdresses Used in Anatolia", *International Journal of Sport Culture and Science* 1 (2014), 26.

23 Julia Pardoe, *The City of the Sultan; and Domestic Manners of the Turks* (London: H. G. Clarke and Co., 1845), 377-378.

24 Hüsniye Altınay - Halime Yüceer, *Moda ve Tarihi* (Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1992), 66.

25 Zeynep Altuntaş, "Mazi-yi İstanbulî Kadınlar: Terekeler ve Giyim Kuşam (1825–1850)", *İstem* 20/39 (2022), 204.

İstanbul başta olmak üzere büyük kentlerde yaşmak, yalnızca bedensel örtünmeyi değil; sosyal statü, ahlaki değerler ve kamusal görünürlük üzerinden kimlik temsillerini de yansıtmıştır.[26] Bu görünürlük ve süslenme eğilimiyle bağlantılı olarak, yaşmaklarda yoğunluğu azaltılmış, ince iplikli ve yarı saydam özellikler gösteren kumaşların kullanımı yaygınlaşmıştır. Başı genişleten başlıkların kullanılmasıyla yaşmaklar daha gevşek bağlanmış, sırmalarla süslenmiş ve yüz hatlarını daha görünür hâle getirmiştir.[27] Yaşmağın transparan bir form alması ve süsleme unsurlarının artması, saray çevresinde uygunluk tartışmalarını gündeme getirmiş; bu durum yaşmağın kullanımına yönelik düzenleyici hükümleri beraberinde getirmiştir.[28]

Görsel 5: İstanbul Hanımefendisi, 1881, (Osman Hamdi).[29]

Görsel 6: Gezintide Kadınlar, 1887, (Osman Hamdi).[30]

Bu bağlamda, ilki 1725'te olmak üzere 1791, 1811, 1812 ve 1818 yıllarında yayımlanan emirlerle yüz hatlarını belirginleştiren ince yapılı yaşmakların ve süslemeli feracelerin kullanımına yönelik sınırlayıcı düzenlemeler getirilmiştir.[31] Süslenme ve israfın kamu düzeni bağlamında değerlendirilmesiyle birlikte padişah fermanlarıyla ince yaşmak takılmaması, uzun yakalı ve süslü feracelerin giyilmemesi yönünde düzenlemeler yapılmıştır.[32]

XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşmağın kamusal alandaki görünürlüğü azalmaya başlamış; II. Abdülhamit (1876–1909) döneminde peçenin kullanılmaya başlandığı ifade edilmiştir.[33] Zamanla yaşmak, özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru, tülbent yaşmak ve çarşaf gibi örtünme biçimleriyle

[26] Lucy Mary Jane Garnett, *Turkish Life in Town and Country* (GP Putnam's Sons, 1904), 500.

[27] Nermin Ertürk, *Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Türklerde Giyim Kuşam: (MÖ 5. Yüzyıl MS 18. Yüzyıl)* (Ankara: Hayalperest Kitap, 2018), 100.

[28] Altuntaş, "Mazi-yi İstanbulî Kadınlar: Terekeler ve Giyim Kuşam (1825–1850)", 204.

[29] Nazan Oskay, "Osman Hamdi Bey'in Tablolarında Tekstil Yaklaşımlar ve Dönemin Kadın Giyim Formlarının Yansımaları", *Uluslararası Hakemli İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2021), 48.

[30] Oskay, "Osman Hamdi Bey'in Tablolarında Tekstil Yaklaşımlar ve Dönemin Kadın Giyim Formlarının Yansımaları", 47.

[31] Hülya Tezcan, "Modanın Tarihi Dokümanları", *Akdeniz Sanat* 4/7 (2012), 97.

[32] Türkan Duran, *I. Abdülhamid'in Kızı Esma Sultan'ın Hayatı (1778–1848)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007), 3.

[33] Aysal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri", 2011, 8.

birlikte varlığını sürdürmüş; ancak kamusal alandaki kullanım yoğunluğunda belirli bir azalma gözlenmiştir.[34]

1.2.Peçe

Peçe, Osmanlı döneminde kadının mahremiyetini sağlayan, yüzün örtülmesi suretiyle temel işlevini yerine getiren bir örtünme unsurudur.[35] Genellikle siyah iplikten dokunmuş olan bu kumaş parçası, yaşmağa veya çarşafa tutturularak kullanılmıştır.[36] Bu yönüyle peçe, doğrudan yüzü kapatan bir örtünme biçimi olarak Osmanlı Dönemi'nde önemli bir yere sahiptir.

Peçenin yüz örtme işlevinin, başı örten unsurlardan nasıl ayrıştığı ise dönemin betimleyici anlatımlarında daha açık biçimde ortaya konulmaktadır. Bu bağlamda, "Osmanlı kadınlarının yüzlerini kapatmak için alınlarını siyah at tüyünden yapılmış peçe ile kapattıkları, çene bölümü ile başın geri kalan kısmını beyaz patiska olarak isimlendirilen bir bezle sardıkları" yönündeki tanım, peçenin başörtüsünden farklı olarak doğrudan yüzü hedef alan özel bir örtünme biçimi olduğunu göstermektedir.[37]

Osmanlı'da, XIV. yüzyılın ilk yarısına kadar kadınların yüzlerini örttüklerine ilişkin yaygın ve yerleşik bir uygulamaya rastlanmamaktadır. Peçenin Osmanlı kadın giyiminde ilk örneklerine, I. Murad Dönemi'nde (1362–1389) başkent olan Bursa'da rastlandığı belirtilmektedir.[38] Bu tarihsel başlangıç, peçenin yerleşik ve zorunlu bir uygulama olmaktan ziyade, zamanla yaygınlaşarak şekillendiğini göstermektedir. Bununla birlikte Osmanlı toplumunda peçe kullanımının kesintisiz ve sabit bir seyir izlemediği; kadınların belirli dönemlerde bu örtünme unsurunu terk ettikleri, ancak XVII. yüzyılın ikinci yarısında kamusal düzen ve ahlaki hassasiyetlerle ilişkilendirilen bir hadise sonrasında peçenin yeniden gündeme geldiği ve kullanımının teşvik edildiği ifade edilmektedir.[39]

Seyyah anlatılarında kadınların yüzlerini kalın peçelerle örttükleri ve ferace giyerek kamusal alanda bulundukları belirtilmektedir.[40] Bu betimlemeler, peçenin tek başına değil, bedeni örten feraceyle birlikte kullanılarak Osmanlı kadınlarının kamusal giyim bütünlüğünü oluşturduğunu göstermektedir. Belirli görsel ve yazılı kaynaklarda, peçenin yaşmakla birlikte ya da bazı durumlarda ondan ayrı bir unsur olarak, yüzün büyük bir bölümünü örtecek biçimde kullanıldığı ve ferace ile birlikte kamusal giyim bütünlüğünü tamamladığı görülmektedir.

Görsel 7: Ferace ve Yaşmakla Betimlenen Kadın Figürleri.[41]

[34] Rıfat Aydın, "Cumhuriyet ve Kültürel Dönüşümler: Mekân, Moda ve Kıyafet", *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 25/3 (2023), 1062.

[35] Bozkurt, "Türk Edebiyatı Romanlarında Çarşaf Unsurunun Tematik Sınıflandırılması", 970.

[36] Azime Kaya - Hülya Tezcan, "Osmanlı Sarayında Kadın Modası", *International Social Sciences Studies Journal* 7/88 (2021), 3965.

[37] Seher Yücetürk, "Üsküdar Kadı Sicilleri Işığında Kadınların Giyim ve Süslenmelerine Dair Bir İnceleme", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 39 (2023), 25.

[38] Nazan Pürmüslü, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Kadınının Toplumsal Hayattaki Yeri ve Kadın Hareketleri", *Akademik Matbuat* 4/1 (2020), 64.

[39] Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür*, 25.

[40] Lady Dorina Lockhart Clifton Neave, *Twenty-Six Years on the Bosphorus* (Grayson & Grayson, 1933), 49.

[41] Lambert de Vos, *Türkisches Kostümbuch*, Staats- und Universitätsbibliothek Bremen, (1574), erişim tarihi: 02.01.2026, https://brema.suub.uni-bremen.de/ms/content/pageview/1616908.

Kadınların kamusal alandaki bu varlığı, zamanla kamu düzeni ve toplumsal hassasiyetler çerçevesinde düzenlemelere konu olmuştur. Kadın giyiminin ve kamusal görünümünün Osmanlı Dönemi'nde çeşitli düzenleyici hükümlerle ele alındığı; peçe kullanımının da bu çerçevede önemli bir yer tuttuğu görülmektedir.[42] Bu bağlamda Osmanlı'da kadınların peçe kullanmadan sokağa çıkmalarına yönelik yasaklamalara, III. Osman Dönemi'nde (1754-1757) rastlanmaktadır.[43] Bununla birlikte peçenin, yüzü belirginleştirecek biçimde inceltilerek ya da kimliği gizlemeye imkân verecek şekilde kullanılması da kamu düzeni açısından tartışılmış; bu tür kullanım biçimlerinin toplumsal hassasiyetler gerekçe gösterilerek sınırlandırıldığı yönünde görüşler dile getirilmiştir.[44]

Bu sınırlayıcı düzenlemeler, XVIII. yüzyıl boyunca kadın giyimine ilişkin ayrıntılı düzenlemelerle somutlaşmıştır. Bu dönemde feracelerin süslenmemesi ve peçelerin ince kumaşlardan yapılmamasına ilişkin hükümler yer almıştır.[45] Ancak uygulanan bu yasaklar, ince kumaşlardan yapılan yarı geçirgen peçelerin yaygınlaşmasına dolaylı biçimde sebep olmuştur.[46] Buna rağmen peçe, zamanla hem işlevsel hem de biçimsel açıdan dönüşüme uğramıştır. II. Meşrutiyet'e (1908) kadar ağırlıklı olarak siyah renk kullanılmış, sonrasında rengi yünlü ve farklı renklerde üretilen ferace ve çarşaflara uyum sağlayacak biçimde çeşitlilik göstermiştir.[47] Zamanla peçelerin yüze örtülmek yerine başın üzerine kaldırıldığı da belirtilmektedir.[48]

Görsel 8: Peçe ile Tasvir Edilen Osmanlı Kadını.[49]

Mütareke yıllarına (1918-1922) gelindiğinde ise peçe, yüzü örtmeye yönelik temel işlevinden uzaklaşarak tül hâline dönüşmüş; böylece estetik sınırları genişlemiş ve süsleyici bir unsura evrilmiştir.[50]

Görsel 9: Galata Köprüsü'nde Tül Peçe ile Tasvir Edilen Osmanlı Kadını, 1854-1929, Tuval Üzerine Yağlı Boya (Zonaro).[51]

---

42 Turan, "Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar", 77.

43 Azime Kaya, *İstanbul Sarayında Osmanlı Saraylı Kadının Giyim Kuşamının Araştırılması* (İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 4.

44 Turan, "Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar", 80.

45 Esra Baş, *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatında Kadın* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 60-61.

46 Fariba Zarinebaf-Shahr vd., "Women and the Public Eye in Eighteenth-Century Istanbul", *Women in the Medieval Islamic World: Power, Patronage and Piety* (Basingstoke: Macmillan, 1998), 313.

47 Birsen Şeker, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı'da Moda, Kadın Giyim Kuşamı", 2020, 110.

48 Pınar Gerçek, *Kadın Giyiminde Örtünme Konulu Eser Çalışması* (Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 13.

49 Gürtuna, 1999'dan aktaran Ertürk, Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Türklerde Giyim Kuşam: (MÖ 5. Yüzyıl MS 18. Yüzyıl), 97.

50 İlbeyi Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda* (İstanbul: Truva Yayınları, 2006), 347.

51 Fausto Zonaro, *On the Galata Bridge, Constantinople*, 71 x 65 cm (The Orientalist Sale, 1929 1854, Sotheby's), erişim tarihi: 03.01.2026, https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/the-orientalist-sale/fausto-zonaro-on-the-galata-bridge-constantinople?utm_source.

Bu tarihsel çerçevede, peçe kullanımının Osmanlı toplumunda tek bir kullanım biçimine sahip olmadığı görülmektedir. Peçenin toplumun tüm kesimlerinde eşit biçimde kullanılmadığı; Müslüman kadınların çarşaf giyip peçe taktıkları, gayrimüslim kadınların daha rahat bir giyim tercih ettikleri ifade edilmektedir.[52] Bunun yanı sıra peçe kullanımında bölgesel ayrımlar da dikkat çekmektedir. Rumeli ve İstanbul'da kadınların genellikle yüzlerinin bir bölümünü açıkta bıraktıkları; Atina'da ise genç kızların peçe taktığı, evli kadınların ise yüzlerini açık bıraktıkları yönündeki gözlemler, medeni hâl ve yerleşim yeri gibi etkenlerin peçe kullanımını etkilediğini göstermektedir.[53]

Görsel 10: Trabzonlu Müslüman Kadın (Sağda).[54]

Bu bağlamda Trabzonlu Müslüman hanıma ait görselde, peçenin hem bölgesel bir kimlik göstergesi hem de dinî bir aidiyet unsuru olarak kullanıldığı görülmektedir. Peçenin ister sokakta ister seyahat sırasında olsun, kadını kamusal alanda dış müdahalelere karşı koruyan bir işlev üstlendiği de belirtilmektedir.[55] Bu örnek, peçe kullanımının Osmanlı coğrafyasında tek tip bir uygulama olmadığını; bölgesel, dini ve toplumsal bağlamlara göre farklı anlam katmanları kazandığını somut biçimde göstermektedir.

52 Şeker, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı'da Moda, Kadın Giyim Kuşamı", 108.

53 Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Orta Çağ'dan Yirminci Yüzyıla,* 189.

54 Osman Hamdi Bey- Marie de Launay, Elbise-i Osmaniyye / Les costumes populaires de la Turquie en 1873 (Konstantiniyye: Levant Times & Shipping Gazette Matbaası, 1873), Planche XVIII, 305.

55 Gül Celkan, "19. Yüzyılda Osmanlı Topraklarında Seyahat Eden İngiliz Kadın Gezginler", *Erdem* 5/15 (1997), 805.

Görsel 11: At Üstünde Peçe ile Tasvir Edilen Osmanlı Kadınları.[56]

Montagu (XVIII. yüzyılda Osmanlı toplumunu gözlemleyen İngiliz seyyah ve mektup yazarı), İstanbul'daki kadınların peçe sayesinde kimliklerini gizleyebildiklerini, peçenin onlara bireysel mahremiyetin yanı sıra sosyal etkileşimde bir koruma alanı yarattığını belirtmiştir.[57] Söz konusu minyatür örneği, peçenin yaşmaktan bağımsız olarak yüzü örten bir unsur şeklinde kullanıldığını göstermesi bakımından bu anlatımlarla örtüşmektedir.

Görsel 12: Hamam, Hamama Giden Çocuk ve Peçe ile Tasvir Edilen Osmanlı Kadınları.[58]

Hamam ile hamama giden çocuk ve kadınları betimleyen görsellerde de peçenin, kamusal alanda kadın/erkek karşılaşmalarını düzenleyen ve sosyal etkileşimi sınırlandıran bir unsur olarak işlev gördüğü izlenmektedir. Ev içi ile kamusal alan arasında geçiş niteliği taşıyan hamam yolculuğu sırasında peçe, kadının kamusal alandaki hareketini mümkün kılarken aynı zamanda mahremiyet sınırlarını koruyan bir araç olarak kullanılmaktadır.

Bu tarihsel ve toplumsal çeşitliliğe rağmen, XX. yüzyılın başında peçe, dönemin toplumsal ve düşünsel tartışmaları içerisinde farklı bir anlam yüklenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde peçe, kadının kamusal hayattaki konumu bağlamında yoğun biçimde tartışılmış; peçenin kaldırılması, bazı çevrelerce sosyal hayata katılımın bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.[59] Bu dönemde peçe, düşünsel tartışmaların sembolik unsurlarından biri hâline gelmiş; peçe etrafında yürütülen tartışmalar Cumhuriyet'in ilk yıllarında da devam etmiştir. 1930'lu yıllarda bazı basın organlarında peçe eleştirel bir söylemle değerlendirilmiş; kullanım biçimlerinde farklılaşmalar görülmüştür.[60] Böylece peçe, Osmanlı kadın giyiminde yüzü örtmeye yönelik temel bir unsur olarak ortaya çıkmış; zaman içerisinde toplumsal, siyasal ve estetik dönüşümlere bağlı olarak işlevi daralan ve biçimi değişen bir örtünme pratiğine dönüşmüştür.

---

56 Metin And, *16. Yüzyılda İstanbul: Kent – Saray – Günlük Yaşam* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011), 192.

57 Zarinebaf-Shahr vd., "Women and the Public Eye in Eighteenth-Century Istanbul", 315.

58 And, *16. Yüzyılda İstanbul: Kent – Saray – Günlük Yaşam*, 220.

59 Topçu, *II. Meşrutiyet Döneminde Tesettür Tartışmaları (1908–1918)*, 60.

60 Hakkı Uyar, "Fes ve Çarşaf Üzerine", *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si (La Turquie Kémaliste)* (İstanbul: Boyut Yayınları, 2012), 9.

1.3.Ferace

Ferace, Arapça "ferc" kökünden gelen ve kadınların kamusal alanda yaşmakla birlikte kullandıkları bir dış giyim türüdür.[61] İslâm coğrafyasında farklı toplumsal kesimler tarafından giyildiği bilinen ferace, Osmanlı döneminde hem kadınlar hem de erkekler tarafından giyilen bir üst giysi olarak değerlendirilmiştir. Kadınların İslâmî örtünme anlayışı çerçevesinde kullandıkları ferace; bedeni bol, kolları dar, önden ilik-düğme ile kapanan ve eteği yere kadar uzanan bir giysi çeşidi olarak tanımlanmaktadır.[62]

Osmanlı kadın giyimine dair bilgiler büyük ölçüde kronikler, seyahatnameler ve hukuki belgeler aracılığıyla dolaylı biçimde günümüze ulaşmıştır. Bu metinlerde giyim unsurlarının toplumsal düzen, ahlaki hassasiyetler ve sosyal hiyerarşiyle ilişkilendirildiği görülmektedir. Ferace de bu bağlam içinde ele alınan ve kamusal alandaki görünümle bağlantılı bir giysi olarak öne çıkmaktadır.[63]

Osmanlı giyim tarihine ilişkin temel kaynaklarda ferace; yuvarlak ya da hafif "V" yakalı, kol boyu uzun ve dar, etek boyu ayak bileklerine kadar uzanan, geniş kesimli bir dış giysi olarak betimlenmektedir. Batılı gezginler feraceyi, "Sokağa çıktıkları zaman erkeklerinki gibi feraceleri vardır, bunun kolları o kadar uzundur ki ancak parmakların ucu görünür, sokaklarda feracelerinin bir ucunu, ön tarafta biri diğeri üzerine gelecek şekilde tutarlar" biçiminde betimlemiştir.[64] Bu betimleme, feracenin kamusal kullanımda belirli bir görünüm bütünlüğü sağladığını göstermektedir.

Feracenin mevsimsel ve maddi özellikleri de kullanım alanına göre çeşitlenmiştir. Kışlık feracelerin çuha ve sof dokumalardan, yazlık olanların ise ince yünlü ya da ipekli kumaşlardan dikildiği; işlemeli ve kürklü örneklerinin de bulunduğu belirtilmektedir.[65] Tereke kayıtları[66] ve yazılı belgeler, feracede en yaygın kullanılan kumaşın çuka olduğunu ve bu kumaşın uzun süre tercih edildiğini göstermektedir.[67]

Sokak giyiminin bilinen en eski örneklerinden biri olan feracenin üzerine iki tülbent parçasından oluşan yaşmak ile kullanılmıştır.

Görsel 13: Günlük Giysileri ile Tasvir Edilen Kadın (Levnî, Albüm)[68]

Bu kullanımda birinci parça başı örterek çene altından tutturulmakta, ikinci parça ise yalnızca göz çevresini açıkta bırakarak ağız ve burnu kapatacak biçimde sarılmaktadır.[69] Kaynaklarda feracenin, çarşaftan önce Osmanlı kadınları arasında tesettür amacıyla giydikleri en yaygın sokak giysisi olduğu

61 Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, 108.
62 Koçak, "Manastır'da Kadın Giyim-Kuşam Kültürü (1700–1730)", 965.
63 İpşirli Argıt, "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam", 263.
64 Müzeyyen Altunbay, "16. ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyehatnamelerde Osmanlı Devletindeki Kadın Algısı", *Journal of International Social Research* 8/41 (30 Aralık 2015), 55.
65 Nurullah Abalı, *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet* (İstanbul: İlke Yayıncılık, 2009), 185.
66 "Tereke Kayıtları: Ölen bir kişinin gerisinde bıraktığı mirasçıları tarafından kullanılabilecek her türlü mal ve eşyanın belirtildiği kadılık makamınca düzenlenen listelerdir. Bu listelerde kişinin alacaklarına da yer verilirdi." Bk. İlker Er, *Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerinde Bir Değerlendirme (1670-1700)* (Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008).
67 İpşirli Argıt, "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam", 242.
68 İpşirli Argıt, "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam", 241.
69 Şükran Komşuoğlu vd., *Resim II: Moda Resmi ve Giyim Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986), 220.

özellikle vurgulanmaktadır.[70] Bu yaygın kullanım, feracenin Osmanlı toplumunda zamanla kişisel bir giyim unsuru olmaktan çıkıp kadınların kamusal alandaki görünümle yakından ilişkili temel dış giysilerden biri hâline geldiğini düşündürmektedir.

Görsel 14: İstanbul'da Çekilmiş Stüdyo Fotoğrafı, Yaklaşık 1880–1900, (Abdullah Frères).[71]

Nitekim Klasik Osmanlı döneminde ferace, kadınların kamusal alandaki görünümle yakından ilişkili temel dış giysilerden biri hâline geldiğini göstermektedir. Klasik Osmanlı dönemine ilişkin değerlendirmelerde, kadınların kamusal alana çıkarken ferace ve yaşmakla birlikte görünmelerinin yaygın bir uygulama olduğu belirtilmektedir.[72] Bununla birlikte bu yaygınlık, feracenin tüm kadınlar tarafından aynı biçimde kullanıldığı anlamına gelmemektedir. Feracenin rengi ve kullanımına ilişkin tercihler, toplumsal ve dinî aidiyetler doğrultusunda farklılık gösterebilmiştir. Müslüman kadınların kırmızı, mavi ve koyu yeşil gibi renkleri tercih ettikleri; gayrimüslim kadınların ise daha açık renk feraceler giydikleri belirtilmektedir.[73] Bununla birlikte bazı kaynaklarda, özellikle kent merkezlerinde farklı toplulukların benzer biçimlerde ferace giydikleri de belirtilmektedir.[74] Bu durum, kullanım pratiklerinin her zaman kesin ayrımlarla belirlenmediğini göstermektedir. Öte yandan Osmanlı Devleti'nde kentli kadınlar ile kırsal kesimde yaşayan kadınların giyim pratikleri arasında da belirgin farklılıklar bulunduğu vurgulanmakta; feracenin biçimi ve kullanımının yerleşim bağlamına göre çeşitlilik gösterebildiği ifade edilmektedir.[75]

Görsel 15: Karamanlı Kadın Tasviri.[76]

[70] Koçu, *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, 108.

[71] Abdullah Frères, *Studio portrait of an Ottoman woman wearing a veil* (1900 1880, LCCN 2003677088: Library of Congress, Prints and Photographs Division), erişim tarihi: 02.01.2026, https://lccn.loc.gov/2003677088.

[72] Fehminaz Tokmak, "19. Yüzyılda Osmanlı'da Kadın: Yasakların Gölgesinde Kadın Olmak", *Osmanlı'da Toplum, Şehir ve Ticaret I* (İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2021), 183.

[73] Abalı, *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*., 183.

[74] Altınay - Yüceer, *Moda ve Tarihi,* 66.

[75] Osman Köse, "Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kadın", *Turkish Studies* 15/8 (2020), 4066.

[76] Ebru Boyar - Kate (ed.) Fleet, *Ottoman Women in Public Space* (Leiden–Boston: Brill, 2016), 124.

Osmanlı döneminde yayımlanan ferman ve düzenleyici hükümler çerçevesinde feracenin biçimi, rengi ve süsleme unsurlarına ilişkin çeşitli kurallar belirlenmiştir.[77] Bu düzenlemelerde kadın giyimine dair ayrıntıların şeriat ve ahlaki hassasiyetler doğrultusunda ele alındığı; feracelerin yakaları, süslemeleri ve yaşmakların biçimlerine ilişkin ölçütler ortaya konulduğu görülmektedir.[78]

Görsel 16: XVIII. Yüzyılda İstanbul'da Bir Düğün Alayı.[79]

Bu çerçevede koyu renk ferace tercih edilmesi, yakaların belirli ölçülerde tutulması, kumaşın iç göstermemesi ve giysinin bol ve sade olması gibi hususlar vurgulanmıştır.[80] Literatürde, söz konusu düzenlemelere aykırı uygulamalar karşısında çeşitli cezai yaptırımlara rastlanabildiği ifade edilmektedir.[81] Bununla birlikte bu düzenlemelerin uygulamada her zaman aynı ölçüde karşılık bulmadığı; giyim pratiklerinin zamanla farklılaşmaya devam ettiği anlaşılmaktadır.[82]

Feracenin biçimsel özellikleri zaman içinde tamamen sabit kalmamış; özellikle yaka ve kesim detaylarında dönemsel değişimler gözlenmiştir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda ferace modellerinde büyük değişiklikler yaşanmamış; yalnızca "bahriye yaka" (omuzdan sırta kadar uzanan geniş, dikdörtgen veya kare devrik yaka) olarak bilinen yakaların XVIII. yüzyıl başlarından itibaren arkaya doğru genişleyerek bel hizasına kadar uzadığı belirtilmiştir.[83] Erken dönem feracelerinin daha sade biçimsel özellikler taşımasına karşın, ilerleyen yüzyıllarda özellikle kumaş türleri ve yapısal detaylar bakımından çeşitlendiği anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında feraceler, ön etekleri yuvarlak kesimli ve tek düğmeyle kapanan bir biçim almış; yaka, kol ve cep çevresinde sınırlı süslemelere yer verilmiştir. Bu dönemde kumaş çeşitleri arasına merinos, atlas, lahurdaki ve salaki gibi kumaşlar da dâhil olmuştur.[84]

77 Zehra Tez, *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi* (Ankara: Doruk Yayınları, 2009), 236.
78 Gerçek, *Kadın Giyiminde Örtünme Konulu Eser Çalışması,* 14.
79 İpşirli Argıt, "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam", 253.
80 Yıldız, *İslam'da Giyim ve Tesettür,* 140.
81 Pürmüslü, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Kadınının Toplumsal Hayattaki Yeri ve Kadın Hareketleri", 66.
82 Vesile Şemşek, "Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine.", *International Journal of Social and Humanities Sciences* 4/3 (2020), 196.
83 Ertürk, *Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Türklerde Giyim Kuşam: (MÖ 5. Yüzyıl MS 18. Yüzyıl),* 100.
84 Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda,* 238-239.

Görsel 17: XIX. Yüzyıl, Kayığa Binen Kadınlar, (Zonaro).[85]

Bütün bu değerlendirmeler, feracenin yalnızca bir örtünme unsuru değil, aynı zamanda toplumsal statü, estetik anlayış ve kamusal görünümle ilişkili dinamik bir giysi olduğunu ortaya koymaktadır.[86] Bu dönemde Avrupa tarzı giyimler önce harem kadınları arasında, ardından varlıklı İstanbul kadınları arasında yaygınlaşmış; bu değişim önce aksesuarlarda, ardından dış giyimde etkisini göstermiştir.[87] Yaşanan toplumsal dönüşüm sürecinde feracenin kamusal alandaki kullanımının azalmaya başladığı ve yeni örtünme biçimleriyle birlikte varlığını sürdürdüğü görülmektedir.[88]

Osmanlı kadın giyimindeki değişim, yalnızca biçimsel bir dış giyim dönüşümü değil; özellikle kentli ve seçkin çevrelerde kadınların kamusal görünürlüğü, beğeni dünyası ve toplumsal konumlanışı üzerinde etkili olan daha geniş bir dönüşümün parçası olarak değerlendirilebilir. Nitekim Hanioğlu, geç Osmanlı toplumunda Batılılaşmanın başlangıçta daha çok seçkin çevrelerde görünür olduğunu ve bu sürecin sınıf temelli bir nitelik taşıdığını belirtmektedir. Bu durum, kadın giyimindeki değişimin toplumun tüm kesimlerine eşzamanlı olarak yayılmadığını; aksine belirli sosyal gruplar ve kuşaklar arasında farklı biçimlerde deneyimlendiğini göstermektedir.[89]

Tanzimat döneminde (1839–1876) kadınların en yaygın dış giyim türü olan ferace, II. Meşrutiyet (1908) yıllarına doğru yeni giyim anlayışları karşısında geleneksel bir form olarak değerlendirilmiş; ferace kullanan kadınlar geleneksel çizgiyi temsil eden bir görünümle ilişkilendirilmiştir.[90]

II. Abdülhamit (1876–1909) dönemi itibarıyla ferace ve yaşmak ikilisinin kamusal alandaki kullanımının azaldığı; feracenin yerini çarşafa bıraktığı görülmektedir.[91] Saray çevresinden bürokrasiye ve kentli kesime yayılmasıyla birlikte, feracenin sağladığı örtünme işlevi zamanla daha hacimli ve farklı kesimli örtüler tarafından üstlenilmiştir. Böylece çarşaf, feracenin uzun süreli kullanımının ardından yeni bir örtünme biçimi olarak Osmanlı kadın giyiminde yerini almıştır.[92]

---

85 Aslı Özcan, "Preziosi, Mango ve Zonaro'nun Eserlerinde Payitaht'taki XIX. Yüzyıl Kadın Giyimi."", *Art-e Sanat Dergisi* 7/13 (2014), 94.

86 Konca, *İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Basında Kadının Örtünme Sorunu,* 145.

87 Nancy Micklewright, "19. yüzyıl sonu Osmanlı düğün kıyafetleri toplumsal değişimin göstergesi olarak", *Muqarnas: An Annual on Islamic Art and Architecture* 6 (1989), 163.

88 Şeker, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı'da Moda, Kadın Giyim Kuşamı", 110.

89 M. Şükrü. Hanioğlu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire* (Princeton University Press: Princeton and Oxford, 2008), 96.

90 Topçu, *II. Meşrutiyet Döneminde Tesettür Tartışmaları (1908–1918),* 58.

91 Aysal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri", 2011, 8.

92 Şeker, "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı'da Moda, Kadın Giyim Kuşamı", 111.

1.4.Çarşaf

Çarşaf, Şer'iyye sicillerinde[93] "çarşub" olarak ifade edilmekte ve kadınların kamusal alanda kullandıkları tek parça dış giysi olarak tanımlanmaktadır.[94] Örtünme sisteminin önemli unsurlarından biri olan çarşafın, Osmanlı coğrafyasına Suriye üzerinden girdiği ve yüzü örten peçe ile birlikte kullanıldığı bilinmektedir.[95] İstanbul'daki erken örneklerinden biri, 1850'li yıllarda Suriye Valiliği'nden dönen Suphi Paşa'nın eşi üzerinde görülmektedir.

Görsel 18: İstanbul- At Meydanı.[96]

II. Abdülhamid döneminde feracenin yerini alarak yaygınlaşan çarşaf, bütüncül biçimde örten yapısıyla Osmanlı kadın dış giyiminin belirleyici unsurlarından biri olmuştur.[97] Bu dönüşümün idari boyutuna ilişkin olarak bazı değerlendirmelerde; XIX. yüzyılın sonlarına doğru ferace ve yaşmak kullanımına ilişkin yapılan düzenlemelerin, bu sürecin çarşafın kamusal alanda yaygınlaşmasına zemin hazırladığı ifade edilmektedir.[98] Bu çerçevede çarşaf, hem bireysel örtünme pratiği hem de kamusal görünümle ilişkili bir dış giyim biçimi olarak değerlendirilmiştir.[99] Dinî referansların ve toplumsal kabullerin, bu örtünme pratiğinin yaygınlaşmasında etkili olduğu ifade edilmektedir.[100]

---

93 "Osmanlı Devleti taşra yönetiminde önemli bir yere sahip olan adli ve mülki işleri idare eden yöneticilere kadı denilmektedir. Osmanlı Devleti'nde kadılar şer'i ve örfi yargı görevlerinin yanı sıra devletin askeri, dini konularında da geniş yetkilere sahiptiler. Kadıların mahkemelerde verdikleri kararların yazılı olduğu defterlere "Şer'iyye sicili" denilmektedir. Kadı sicilleri resmi bir evrak niteliğine sahip olup, güvenilir tarihi kaynaklar kabûl edilir. Şer'iyye sicilleri dönemin gündelik hayatını, ekonomisini ve sosyo-kültürel yapısını inceleyen araştırmacılar için son derece kıymetli birer belge niteliği taşımaktadır." Bk. Zeynep Değirmenci, *221/1 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1305-1308/ M. 1887-1891)* (Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

94 Yücetürk, "Üsküdar Kadı Sicilleri Işığında Kadınların Giyim ve Süslenmelerine Dair Bir İnceleme".

95 Zehra Çobanlı - Ece Kanışkan, "Osmanlı Çini ve Seramiklerinde Giyim Kuşam Kültürü ve Özellikleri", *Sanat & Tasarım Dergisi* 4/4 (2013), 98.

96 Antoine-Ignace Melling, *Voyages pittoresques de Constantinople et des rives du Bosphore* (Paris: Treuttel et Würtz, 1819), 31.

97 Aysal, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri", 2011, 8.

98 Deniz Güner, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıyafet Yasakları", *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 37 (2023), 601.

99 Turan, "Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar", 79.

100 Mustafa Özdemir, "Din–Birey ve Toplum İlişkisi Üzerine", *Mütefekkir* 4/7 (2017), 12.

Görsel 19: Diyarbakırlı Müslüman Kadın (Ortada).[101]

Görsel 20: Vanlı Müslüman Kadın(Sağda).[102]

Bu süreçte çarşaf, yalnızca işlevsel bir örtünme unsuru olarak değil, biçimsel ve estetik özellikleriyle de çeşitlenmiştir. XX. yüzyıl başlarına kadar çarşaf genellikle ipekli ve koyu renkli kumaşlardan üretilmiş, özellikle düğünler ve önemli ziyaretlerde siyah çarşafların tercih edildiği belirtilmiştir.[103] Bununla birlikte lacivert, mor, nefti ve güvez gibi renklerin yanı sıra genç kadınlar arasında mavi, türkuaz, yeşil ve leylak tonlarının da kullanıldığı ifade edilmektedir.[104] Çarşafın renk, kumaş ve kesim özelliklerindeki çeşitlilik, onun dönemsel moda anlayışıyla da etkileşim içinde olduğunu göstermektedir.[105] Özellikle çarşafın altında görülen dantel giysi, Osmanlı kadın giyiminde estetik tercihlerin devam ettiğine işaret etmektedir.[106]

Çarşafın kamusal alandaki yaygınlığı, zaman zaman resmî düzenlemelere konu olmuştur. II. Abdülhamid döneminde 2 Nisan 1892 tarihli kararla çarşaf kullanımına ilişkin bir sınırlama getirildiği ve bu kararın gerekçeleri arasında güvenlik ve kamu düzenine dair kaygıların bulunduğu belirtilmektedir.[107] Ayrıca saray çevresinde çarşafın farklı biçimlerde kullanılmasına dair tereddütlerin oluştuğu; bu sebeple belirli bir süre için kullanımına yönelik düzenleyici hükümler getirildiği ifade edilmektedir.[108] Bu gelişmeler, çarşafın yalnızca bireysel bir giyim unsuru değil, aynı zamanda kamusal düzenle ilişkilendirilen bir görünüm biçimi olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

II. Meşrutiyet'le birlikte kadın giyimine dair algı ve pratiklerde belirgin değişimler gözlenmiştir.[109] Bu dönemde çarşafın kesim ve kullanım biçimlerinde farklılaşmalar ortaya çıkmış; etek

101 Hamdi Bey - de Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 336.
102 Hamdi Bey - de Launay, *Elbise-i Osmaniyye*, 315.
103 Gahramanlı, "Servet-i Fünûn Romanlarında Devrin Moda Olgusunun Kadın Kıyafetine Etkisi", 241.
104 Bozkurt, "Türk Edebiyatı Romanlarında Çarşaf Unsurunun Tematik Sınıflandırılması", 972.
105 Hafsa Fidan, "Sanat ve Dinin Kadın Varlığında Buluşması: Türk–İslâm Sanatında Kadın İmgesi", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2007), 131.
106 Oskay, "Osman Hamdi Bey'in Tablolarında Tekstil Yaklaşımlar ve Dönemin Kadın Giyim Formlarının Yansımaları", 51.
107 Hürü Sağlam Tekir, "Modernleşen Osmanlı Toplumunda Süs ve Moda Üzerine Bir İnceleme", *Journal of Turkish Research Institute* 69 (2020), 560.
108 Kıranlar, "Değişen Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme: İşgal İstanbul'unda Tesettür", 312-313.
109 Konca, *İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Basında Kadının Örtünme Sorunu*, 148.

boyları kısalmış, peçeler incelmiş ve çarşaf daha süslemeli bir sokak giysisi hâline gelmiştir.[110] 1915 yılında çıkarılan İrade-i Seniye ile çalışma saatlerinde devlet dairelerinde kadınların çarşaflarını çıkarabilecekleri bilgisi yer almaktadır.[111] Bu durum, kamusal alanın işlevsel gereklilikleri doğrultusunda giyim pratiklerinde esneklik sağlandığını göstermektedir. 1920 sonrasında çarşafın biçiminde değişimler yaşanmış; baş ve omuzları örten pelerin formu ile belden aşağıya uzanan etek formu olmak üzere iki parçalı bir yapıya dönüşmüştür. Zamanla Batı tarzı giyim unsurlarıyla birlikte değerlendirilen bu form, farklı dış giyim türleriyle etkileşim içinde varlığını sürdürmüştür.[112]

Cumhuriyet Dönemi'ne gelindiğinde çarşaf ve peçe, toplumsal dönüşüm çerçevesinde yürütülen tartışmaların simgesel unsurları hâline gelmiştir.[113] Kadın dergilerinde çarşafın dönüştürülmesi ya da farklı biçimlerde kullanılması gerektiği yönünde kaleme alınan yazıların, dönemin dönüşüm söylemleriyle paralellik gösterdiği belirtilmektedir.[114] Bu durum, kadın giyiminde yaşanan değişimlerin toplumsal ve mekânsal düzeyde farklı biçimlerde ortaya çıkmasına da neden olmuştur.

Batılılaşma sürecinde kadının kıyafetindeki değişim daha çok özel ve iç mekânlarda başlamış, dış mekânda ise daha kademeli bir değişim gözlenmiştir. Çarşaf, ferace ve pelerin gibi dış giyim unsurları II. Meşrutiyet döneminde farklı kesim ve renklerde görülmüş; Cumhuriyet döneminde ise yerini zamanla manto ve benzeri dış giyim türlerine bırakmıştır.[115]

Tartışma ve Değerlendirme

Araştırmada, Osmanlı Dönemi kadın giyiminde örtünme ve örtünmeye dayalı dış giyim unsurları; yaşmak, peçe, ferace ve çarşafın biçimsel özellikleri, tarihsel gelişimi, kamusal alandaki görünürlüğü ve kullanım bağlamları bu araştırmada bütüncül biçimde ele alınmıştır. Araştırmalar, örtünmenin tek bir çeşidi olmadığını, aksine döneme, mekâna, sosyo-kültürel etmenlere bağlı olarak farklı anlamlar ve kullanım biçimleri kazandığını ortaya koymaktadır.

Yaşmakla ilgili yazılı ve görsel veriler, gözleri açıkta bırakan yapısıyla bu örtünme unsurunun kamusal görünürlüğü tamamen ortadan kaldıran bir formdan ziyade, görünürlüğü belirli bir çerçevede düzenleyen bir unsur olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.

Yaşmak, yüzün bütünüyle kapatılmadığı; ancak belirli sınırlar içinde örtüldüğü bir uygulama biçimi sunmaktadır. Bu yönüyle kadının kamusal alandaki görünümü ile mahremiyet anlayışı arasında bir denge kurduğu söylenebilir. Yaşmağın bağlanma biçimi, kullanılan kumaş türü ve estetik özellikleri dönemsel olarak değişmiş; özellikle XIX. yüzyılda kumaşların incelmesi ve örtme biçimlerinin gevşemesi gibi gelişmeler, estetik tercihlerin daha görünür hâle geldiğini göstermiştir.

Bu çerçevede yaşmak, yalnızca dinî ya da geleneksel bir unsur olarak değil; tarihsel süreç içinde biçim ve işlev yönünden dönüşen bir örtünme pratiği olarak değerlendirilmelidir. Kamusal görünürlük ile mahremiyet anlayışı arasındaki ilişkiyi düzenleyen bu yapı, sonraki örtünme biçimlerinin anlaşılmasında da önemli bir referans noktası oluşturmaktadır.

Peçe ise yaşmaktan farklı olarak yüzün daha kapsamlı biçimde örtülmesini esas alan bir uygulama olarak öne çıkmaktadır. Göz temasını da sınırlandırabilen yapısıyla peçe, mahremiyet anlayışının daha belirgin biçimde görünür kılındığı bir örtünme biçimi sunmaktadır. Bununla birlikte peçenin kullanımı, kadınların sosyal hayata katılımının bütünüyle ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Nitekim tarihsel veriler, kadınların kamusal alandaki varlıklarının dönemsel ve toplumsal koşullara göre farklı biçimlerde sürdüğünü göstermektedir.

Peçe, örtünme pratikleri içinde yüzü örten yönüyle diğer unsurlardan ayrılmakta; ancak bu durum onun tek ve değişmez bir form olduğu anlamına gelmemektedir. Kullanım biçimleri, kumaş

110 Özer, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda,* 343.

111 Hediye Şirin Ak, "Osmanlı ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın Hareketleri", *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 7/18 (2016), 54.

112 Abalı, *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet,* 184.

113 Uyar, "Fes ve Çarşaf Üzerine", 9.

114 Konca, *İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Basında Kadının Örtünme Sorunu,* 150.

115 Başaran, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Arada Yaşama Kültürüne Bağlı Olarak Gelişen Müslüman ve Gayrimüslim Kıyafetleri", 1377.

türleri ve bölgesel farklılıklar dikkate alındığında peçenin de zaman içinde çeşitlilik gösterdiği anlaşılmaktadır. XIX. yüzyıldan itibaren yerli ve yabancı gözlemcilerin anlatılarında peçe, farklı yorumlara konu olmuş; bazı söylemlerde toplumsal dönüşüm tartışmaları çerçevesinde sembolik bir anlam yüklenmiştir. Bu değerlendirmeler, peçenin yalnızca bir giysi değil, aynı zamanda dönemin düşünsel ve toplumsal tartışmalarında yer alan bir unsur hâline geldiğini göstermektedir.

Örtünmeye dayalı pratiklerin kamusal mekânla kurduğu ilişki yalnızca yüzü örten unsurlarla sınırlı değildir. Bu bağlamda ferace, Osmanlı kadın giyiminde belirleyici dış giysi türlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bedeni örten yapısıyla ferace, mahremiyet anlayışını yansıtırken aynı zamanda kadınların kamusal alandaki görünümüyle ilişkili bir çerçeve sunmaktadır. Sokak, çarşı, ziyaret ve resmî mekânlarda yaygın olarak kullanılması, feracenin kamusal hayatla bütünleşmiş bir giysi olduğunu göstermektedir.

Feracenin kumaş türü, renk tercihleri ve süsleme unsurları dönemsel estetik anlayışlarla birlikte değişim göstermiştir. Özellikle XVIII. ve XIX. yüzyıllarda kumaşların incelmesi ve daha zarif formların tercih edilmesi, estetik beğeni ile örtünme pratiğinin birlikte değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, feracenin hem süreklilik gösteren hem de dönüşen bir dış giyim unsuru olduğunu göstermektedir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren çarşafın yaygınlaşmasıyla birlikte örtünme pratiğinde yeni bir aşamaya geçildiği görülmektedir. Çarşaf, Osmanlı kadın giyiminde feracenin yerini alırken, kamusal görünürlük ve mahremiyet bağlamında önemli bir dönüşümü temsil etmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren örtünme meselesini feraceye kıyasla daha kapsamlı bir biçimsel yapıya taşımıştır. Böylece kadınlar çarşaf kullanarak kamusal alandan çekilmemiş, aksine bu alanlarda varlıklarını sürdürmüşlerdir. Ancak hem bedeni hem yüzü kapatabilme özelliği bakımından daha belirgin görsel sınırlar içinde tanımlanmıştır.

Ferace bedeni örterken, kişiye hareket rahatlığı sağlayarak kamusal dolaşımı mümkün kılarken, çarşaf bu işlevi devralmakla birlikte bedeni ve yüzü birlikte kapatabilen daha kapsamlı bir biçimsel forma evrilmiştir. Bu durum, çarşaf kullanımında biçimsel olarak daha yeknesak bir görünümün ortaya çıktığını göstermektedir. Bu bağlamda çarşaf, kumaş seçimi ve bağlanma şekli açısından yaşmak ve feracede görülen çeşitliliği büyük ölçüde azaltmış; kullanım biçimleri bakımından daha belirgin bir çerçeve sunan bir örtünme biçimi hâline gelmiştir. Böylece kamusal görünürlük ile mahremiyet arasındaki ilişki daha kapsamlı bir örtünme anlayışı üzerinden yeniden şekillenmiştir. Bu süreç çarşafın ortaya çıkışı ve yaygınlaşma evrelerinde çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Söz konusu tartışmalar çerçevesinde çarşaf, ahlaki düzenin korunması ve toplumsal hassasiyetlerin gözetilmesi bağlamında işlevsel bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Sonuç

Araştırma, Osmanlı Dönemi kadın giyiminde yaşmak, peçe, ferace ve çarşafın, tarihsel ve sosyo-kültürel koşullar doğrultusunda biçimlenen, çok katmanlı örtünme pratikleri olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan değerlendirmeler, bu örtünme unsurlarının yalnızca dinî pratiklerin yanı sıra sosyal yapı, sınıfsal farklılıklar, kamusal alanla kurulan ilişki ve estetik anlayışla birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu yönüyle örtünme, kişisel inançların ötesinde, kadınların kamusal alandaki varlığıyla ilişkili işlevsel bir araç hâline dönüşmüştür.

Yaşmak, mahremiyet ile kamusal görünürlük arasında görece esnek bir denge kuran örtünme unsuru olarak öne çıkmakta; bağlanış biçimi ve kullanım şekline bağlı olarak yüzün kısmen görünmesine imkân sağlamaktadır. Bu esneklik, yaşmağın kadınların kamusal alandaki varlığını tamamen sınırlamadan düzenleyen bir işlev üstlendiğini göstermektedir. Buna karşılık peçe, yüzün örtülmesini içeren yapısıyla bu dengeyi daha belirgin bir çerçeveye taşımış ve mahremiyet ilkesini daha görünür kılmıştır. Ferace, kadınların kamusal alandaki hareketliliğini mümkün kılan temel dış giyim unsuru olarak uzun süreli bir süreklilik göstermiş; farklı kumaş, renk ve model-kesim özellikleriyle dönemsel ve toplumsal farklılıklara uyum sağlayabilmiştir. Çarşaf ise bedenin tamamını kapatabilen yapısıyla örtünme biçimini daha bütüncül bir düzlemde yeniden tanımlamış ve kamusal alandaki görünürlüğü daha kapsamlı biçimde tanımlayan bir çerçeve sunmuştur.

Bunların her biri, kendi tarihsel süreci içinde değerlendirildiğinde, kadınların kamusal alandan bütünüyle çekildiği bir duruma işaret etmemektedir. Aksine, örtünme ve örtünmeye dayalı bu dış giyim unsurları, kadınların kamusal alandaki varlığıyla ilişkili bir yapı sunmuş ve bu alan içinde rahat hareket etmelerini mümkün kılan bir görünüm oluşturmuştur. Bu durum, Osmanlı kadın giyiminde örtünmenin, mahremiyet ile kamusal görünürlük arasında kurulan dinamik bir ilişki üzerinden şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Yaşmak, peçe, ferace ve çarşafın biçimsel özellikleri de zaman içinde değişiklik göstermiştir. Kumaş türleri, model ve kesim özellikleri, kullanım biçimleri, toplumsal beklentiler ve estetik anlayışla birlikte dönüşmüştür. Böylece örtünmenin yalnızca koruyucu bir işlev üstlenmediği, aynı zamanda temsil edici bir boyutunun da olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak örtünme ve örtünmeye dayalı dış giyim unsurları farklı anlamlar kazanmış; kadınların kamusal alanla kurduğu ilişkiyi şekillendiren ve dönemin toplumsal yapısıyla uyumlu biçimde varlığını sürdüren unsurlar olarak değerlendirilmiştir.

Kaynakça

Abalı, Nurullah. *Geleneksellik ve Modernizm Açısından Kılık Kıyafet*. İstanbul: İlke Yayıncılık, 2009.

Ak, Hediye Şirin. "Osmanlı ve Cumhuriyetin İlk Yıllarında Kadın Hareketleri". *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi* 7/18 (2016), 46-62.

Altınay, Hüsniye - Yüceer, Halime. *Moda ve Tarihi*. Ankara: Kadıoğlu Matbaası, 1992.

Altunbay, Müzeyyen. "16. ve 19. Yüzyılları Arasındaki Yabancı Seyehatnamelerde Osmanlı Devletindeki Kadın Algısı". *Journal of International Social Research* 8/41 (30 Aralık 2015), 53-53. https://doi.org/10.17719/jisr.20154114854

Altuntaş, Zeynep. "Mazi-yi İstanbulî Kadınlar: Terekeler ve Giyim Kuşam (1825–1850)". *İstem* 20/39 (2022), 199-223.

And, Metin. *16. Yüzyılda İstanbul: Kent – Saray – Günlük Yaşam*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.

Aydın, Rıfat. "Cumhuriyet ve Kültürel Dönüşümler: Mekân, Moda ve Kıyafet". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 25/3 (2023), 1053-1068.

Aysal, Necdet. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10/22 (2011), 3-32.

Aysal, Necdet. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Giyim ve Kuşamda Çağdaşlaşma Hareketleri". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 10/22 (2011), 3-32.

Baş, Esra. *Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplum Hayatında Kadın*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Başaran, Burcu. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Arada Yaşama Kültürüne Bağlı Olarak Gelişen Müslüman ve Gayrimüslim Kıyafetleri". *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 14/36 (2021), 1367-1383.

Boğday Sayğılı, Başak - Yıldız Artaç, Banu. "Women's Headdresses Used in Anatolia". *International Journal of Sport Culture and Science* 1 (2014), 22-33.

Boyar, Ebru - Fleet, Kate (ed.). *Ottoman Women in Public Space*. Leiden–Boston: Brill, 2016.

Bozkurt, Havva. "Türk Edebiyatı Romanlarında Çarşaf Unsurunun Tematik Sınıflandırılması". *TUDOK 2010 Bildirileri*, 2010.

Celkan, Gül. "19. Yüzyılda Osmanlı Topraklarında Seyahat Eden İngiliz Kadın Gezginler". *Erdem* 5/15 (1997), 803-824.

Çetin, Ökkeş Hakan. "On Dokuzuncu Yüzyıla Ait Bir Kıyafet Albümü". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi* 87 (2018), 195-217.

Çobanlı, Zehra - Kanışkan, Ece. "Osmanlı Çini ve Seramiklerinde Giyim Kuşam Kültürü ve Özellikleri". *Sanat & Tasarım Dergisi* 4/4 (2013), 95-108.

Değirmenci, Zeynep. *221/1 Numaralı Urfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H.1305-1308/ M. 1887-1891)*. Şanlıurfa: Harran Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.

Duran, Türkan. *I. Abdülhamid'in Kızı Esma Sultan'ın Hayatı (1778–1848)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Er, İlker. *Balıkesir Tereke Kayıtları Üzerinde Bir Değerlendirme (1670-1700)*. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Ertürk, Nermin. *Orta Asya'dan Osmanlı İmparatorluğu'na Türklerde Giyim Kuşam: (MÖ 5. Yüzyıl MS 18. Yüzyıl)*. Ankara: Hayalperest Kitap, 2018.

Faroqhi, Suraiya. *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Orta Çağ'dan Yirminci Yüzyıla*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.

Fidan, Hafsa. "Sanat ve Dinin Kadın Varlığında Buluşması: Türk–İslâm Sanatında Kadın İmgesi". *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 4/1 (2007), 127-142.

Frères, Abdullah. *Studio portrait of an Ottoman woman wearing a veil*. 1900 1880. LCCN 2003677088: Library of Congress, Prints and Photographs Division. https://lccn.loc.gov/2003677088

Gahramanlı, Nergiz. "Servet-i Fünûn Romanlarında Devrin Moda Olgusunun Kadın Kıyafetine Etkisi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 5/23 (2012), 236-246.

Garnett, Lucy Mary Jane. *Turkish Life in Town and Country*. GP Putnam's Sons, 1904.

Gerçek, Pınar. *Kadın Giyiminde Örtünme Konulu Eser Çalışması*. Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Güner, Deniz. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kıyafet Yasakları". *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 37 (2023), 598-608.

Hamdi Bey, Osman - Launay, Marie de. *Elbise-i Osmaniyye / Les costumes populaires de la Turquie en 1873*. Konstantiniyye: Levant Times & Shipping Gazette Matbaası, 1873.

Hanioğlu, M. Şükrü. *A Brief History of the Late Ottoman Empire*. Princeton University Press: Princeton and Oxford, 2008.

İpşirli Argıt, Betül. "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam". *Büyük İstanbul Tarihi: Giyim-Kuşam, Merasim, Eğlence*. 7/230-253. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınlar, 2015.

Kaya, Azime. *İstanbul Sarayında Osmanlı Saraylı Kadının Giyim Kuşamının Araştırılması*. İstanbul: Nişantaşı Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Kaya, Azime - Tezcan, Hülya. "Osmanlı Sarayında Kadın Modası". *International Social Sciences Studies Journal* 7/88 (2021), 3961-3966.

Kaya, Bayrak, Elif. "Ömer Faruk Atabek Minyatürlerinde Kadın İmgesine". *The Journal* 12/67 (2019), 435-447.

Kıranlar, Safiye. "Değişen Kadın Kimliği Üzerine Bir İnceleme: İşgal İstanbul'unda Tesettür". *Akademik İncelemeler Dergisi* 2/1 (2007), 309-327.

Kocabaş Atılgan, Duygu. "Batılılaşma Döneminden Cumhuriyet'e Osmanlı Kadın Giyim Kuşamında Yasaklar". *Turkish Journal of Fashion Design and Management* 6/2 (2024), 97-120.

Koçak, Zülfiye. "Manastır'da Kadın Giyim-Kuşam Kültürü (1700–1730)". *XIX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

Koçu, Reşad Ekrem. *Türk Giyim, Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*. Ankara: Sümerbank Kültür Yayınları, 1969.

Komşuoğlu, Şükran vd. *Resim II: Moda Resmi ve Giyim Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1986.

Konca, Hande. *İkinci Meşrutiyet Dönemi'nde Basında Kadının Örtünme Sorunu*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Köse, Osman. "Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kadın". *Turkish Studies* 15/8 (2020).

Melling, Antoine-Ignace. *Voyages pittoresques de Constantinople et des rives du Bosphore*. Paris: Treuttel et Würtz, 1819.

Micklewright, Nancy. "19. yüzyıl sonu Osmanlı düğün kıyafetleri toplumsal değişimin göstergesi olarak". *Muqarnas: An Annual on Islamic Art and Architecture* 6 (1989), 161-174.

Neave, Lady Dorina Lockhart Clifton. *Twenty-Six Years on the Bosphorus*. Grayson & Grayson, 1933.

Oskay, Nazan. "Osman Hamdi Bey'in Tablolarında Tekstil Yaklaşımlar ve Dönemin Kadın Giyim Formlarının Yansımaları". *Uluslararası Hakemli İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2021), 37-54.

Öndeş, Osman (Ed.) - Makzume, Erol (Ed.). *Osmanlı Saray Ressamı Fausto Zonaro: Pittore della Corte Ottomana / Ottoman Court Painter.* İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 3. Baskı., 2003.

Özcan, Aslı. "Preziosi, Mango ve Zonaro'nun Eserlerinde Payitaht'taki XIX. Yüzyıl Kadın Giyimi."". *Art-e Sanat Dergisi* 7/13 (2014), 84-100.

Özdemir, Mustafa. "Din–Birey ve Toplum İlişkisi Üzerine". *Mütefekkir* 4/7 (2017), 9-19.

Özer, İlbeyi. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Yaşam ve Moda*. İstanbul: Truva Yayınları, 2006.

Öztürk, Nuran. "XV. Yüzyılda Osmanlı Döneminde Kadın". *TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi* 13/49 (2021), 324-336.

Pardoe, Julia. *The City of the Sultan; and Domestic Manners of the Turks*. London: H. G. Clarke and Co., 1845.

Pürmüslü, Nazan. "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Türk Kadınının Toplumsal Hayattaki Yeri ve Kadın Hareketleri". *Akademik Matbuat* 4/1 (2020), 57-74.

Şeker, Birsen. "18. ve 19. Yüzyıllarda Osmanlı'da Moda, Kadın Giyim Kuşamı", 2020.

Şemşek, Vesile. "Osmanlı Döneminde Kadının Yeri Üzerine." *International Journal of Social and Humanities Sciences* 4/3 (2020), 191-200.

Tekir, Hürü Sağlam. "Modernleşen Osmanlı Toplumunda Süs ve Moda Üzerine Bir İnceleme". *Journal of Turkish Research Institute* 69 (2020), 555-575.

Tez, Zehra. *Tekstil ve Giyim Kuşamın Kültürel Tarihi*. Ankara: Doruk Yayınları, 2009.

Tezcan, Hülya. "Modanın Tarihi Dokümanları". *Akdeniz Sanat* 4/7 (2012), 95-98.

Tokmak, Fehminaz. "19. Yüzyılda Osmanlı'da Kadın: Yasakların Gölgesinde Kadın Olmak". *Osmanlı'da Toplum, Şehir ve Ticaret I*. İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2021.

Topçu, Mine. *II. Meşrutiyet Döneminde Tesettür Tartışmaları (1908–1918)*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Turan, Namık Sinan. "Modernleşmeyi Semboller Üzerinden Okumak: Son Dönem Osmanlı Kadın Kıyafetinde Değişim ve Toplumsal Tartışmalar". *Kadın Araştırmaları Dergisi* 1/12 (2013), 75-86.

Uyar, Hakkı. "Fes ve Çarşaf Üzerine". *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si (La Turquie Kémaliste)*. İstanbul: Boyut Yayınları, 2012.

Vezioğlu, Ceren. *İnsan Yaşamında Başörtüsü ve Şalın Yeri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Vos, Lambert de. *Türkisches Kostümbuch*. Bremen: Staats- und Universitätsbibliothek Bremen, fol. 68r. https://brema.suub.uni-bremen.de/ms/content/pageview/1616908.)

Yıldız. *İslam'da Giyim ve Tesettür*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2016.

Yücetürk, Seher. "Üsküdar Kadı Sicilleri Işığında Kadınların Giyim ve Süslenmelerine Dair Bir İnceleme". *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 39 (2023), 21-34.

Zarinebaf-Shahr, Fariba vd. "Women and the Public Eye in Eighteenth-Century Istanbul". *Women in the Medieval Islamic World: Power, Patronage and Piety*. Basingstoke: Macmillan, 1998.

Zonaro, Fausto. *On the Galata Bridge, Constantinople*. The Orientalist Sale, 1929 1854. 71 x 65 cm. Sotheby's. https://www.sothebys.com/en/buy/auction/2020/the-orientalist-sale/fausto-zonaro-on-the-galata-bridge-constantinople?utm_source

Hünernâme. Minyatürlü Yazma Eser. Hazine 1524 2 cilt: Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi.